

UDK 316.323.5:316.42 (497.6) "13/14"
Pretisak

O SREDNJOVJEKOVNOM BOSANSKOM GRAĐANINU*

Boris Nilević

Proces srednjovjekovne urbanizacije u Bosni intenzivirao se u XIV, a vrhunac je dostigao u XV stoljeću. Ukupan razvoj se povezuje sa razvojem rudarstva i trgovačkih veza sa Dubrovnikom. Uspon privrednog razvoja je uvjetovao pojavu naprednijeg načina života, te na poseban način i stvaranja bogatijeg gradskog društvenog sloja.

Ključne riječi: srednjovjekovni bosanski građanin, dubrovački trgovci, srednjovjekovna Bosna, rudnici, XV stoljeće.

U srednjovjekovnoj Bosni je, uz ostalo, postojao i snažan proces urbanizacije, koji se ogledao u postojanju gradskih naselja koja su se i privredno i društveno razlikovala od sela i kraljevsko-feudalnih gradova-tvrđava. To je tip grada (naselja rudara i trgovaca u rudarskim oblastima, trgovi na prometnim terenima, planski izrađena naselja i podgrađa feudalnih utvrđenja) čiji je razvoj započeo relativno kasno (u prvoj polovini XIV stoljeća, da bi vrhunac dostigao u XV stoljeću) u odnosu na gradove evropskih i nekih južnoslavenskih zemalja, ali je činjenica da je napredovao veoma brzo. U bosanskoj državi je u prvoj polovini XV stoljeća bilo oko sedamdeset trgova čija je veličina odgovala onovremenim balkanskim i evropskim gradovima.

* Rad je objavljen u zborniku radova *Urbano biće Bosne i Hercegovine* (29-36), u izdanju Instituta za istoriju u Sarajevu i Međunarodnog centra za mir, 1996. godine, nastao kao rezultat okruglog stola pod naslovom "Tragom bosanskohercegovačke prošlosti – o urbanom biću Bosne i Hercegovine", održanog u Sarajevu 15. i 16. marta 1995. godine, u organizaciji Instituta za istoriju, a u okviru XI internacionalnog festivala "Sarajevo – Sarajevska zima".

Njihov razvoj su podsticali na prvom mjestu rudarstvo i trgovina (izvozna i uvozna), kao i zanatstvo. Bio je to izazov za dubrovačke i ostale trgovce koji dolaze u Bosnu i tu pospješuju razvoj navedenih privrednih grana.

Porast proizvodnje bosanskih i srpskih rudnika, koji kulminira u prvoj polovini XV stoljeća, opravdano se dovodi u vezu sa privrednom krizom i opadanjem evropskih rudnika, koja je započela sredinom XIV stoljeća. Potom, husitski ratovi su još više smanjili evropsku proizvodnju srebra, pa je njegova naglašena potreba na evropskom tržištu dovela do naglog porasta proizvodnje bosanskih i srpskih rudnika, od tridesetih godina XV stoljeća.

Na sceni historije su trgovci koji postepeno vrše pomake sirovog bosanskog društva. Postoji čitavo njihovo mnoštvo – galerija, o kome kazuje bogata arhivska građa, prevashodno Dubrovačkog arhiva, gdje su pohranjena najbolja svjedočanstva bosanske srednjovjekovne historije. Potom, tu su i podaci arhiva u Zadru, Splitu i Trogiru, kao i turskih izvora nastalih prije ili nakon pada bosanske države.

Za period vladavine Stjepana II Kotromanića (1322-1355) može se reći da domaći sloj još uvijek nije u dovoljnoj mjeri uključen u novija privredna kretanja i tokove kakvi su kreditno-trgovinski poslovi. Stiče se dojam da se Bosanci nerado zadužuju kod Dubrovčana zbog straha od neizmirenja dugova, a kad to čine – sudjeluju s vrlo skromnim iznosima. Ipak, sama ta pojava vodila je krupnim ekonomskim i socijalnim promjenama onovremenog društva, što je došlo do izražaja naročito u XV stoljeću. Međutim, to se već vidi i u vremenu kralja Tvrtka I, kada Bosanci uzimaju sve više učešća u trgovini i njihova zaduženja pokazuju znatno veće iznose nego što je to bio slučaj ranije. To nisu više nepoznati trgovci “iz Bosne”, nego je tačno naznačeno na kojim trgovinama žive i posluju. Najčešće su registrovana zaduženja ljudi iz Prače, potom Foče i Ustikoline.

Bosanci su brzo učili. U rudarstvu su vremenom zamijenili njemačke rudare Sase i s njihovom pomoću, stručno usavršeni, postali čuveni daleko van granica bosanske države. Poznato je da je kralj Alfons od Aragonije i Napulja, u nekoliko mahova, tokom 1452. godine, nastojao da dođe do bosanskih rudara, upućujući, čak, i direktne molbe hercegu Stefanu Vukčiću – Kosači i bosanskom kralju. Tri godine kasnije, vojvoda od Ferare čini iste pokušaje preko Dubrovačke Republike. Iz osmanskih izvora se doznaje da su rudari iz Olova bili vrsni stručnjaci i da su doprinosili pronalaženju ruda i na drugim stranama.

Od Dubrovčana su Bosanci usvojili sistem trgovine poznat u Republici, tj. poznavali su sve savremene oblike trgovine koji karakterišu primitivni kapitalizam (mjenice, trgovačka društva, prokure), kao i savršeniju zanatsku tehniku. Izvori bilježe trideset i četiri vrste zanata kojima se bave bosanske i dubrovačke zanatlije. Dubrovnik je srednjovjekovnoj Bosni bio *sve i svja, prozor u svijet, Petrograd*.

Domaći svijet se ne ograničava samo na lokalnu trgovinu, već trguje, prevashodno vještiji i hrabriji pojedinci, čak preko mora do Venecije ili nekih drugih italijanskih gradova. Kako je trgovina srebrom bila isključivo u rukama Dubrovčana, olovo je imalo prvorazredan značaj za domaće trgovce. Bosanci trguju i ostalim proizvodima svoje privrede: voskom, kožama i konjima. So i tkanina su predstavljale najveći dio uvozne trgovine, a zatim, u znatno manjoj mjeri mrčarije, ulje i zanatski proizvodi. U trgovini s Bosnom osobito su aktivni trgovci iz Prata, koji ponekad kreditiraju Bosance i uvoze tkanine većinom proizvedene u samom Pratu.

Pretpostaviti je da su Bosanci, poput Dubrovčana, na trgovima držali svoje radnje i da su se u isto vrijeme bavili spoljnom i lokalnom trgovinom.

U procesu brzog razvoja trgovine, rudarstva i zanatstva uspio je jedan broj domaćih ljudi, posebno onih na položajima u gradovima i na dvorovima, da zakorači u krupnu trgovinu i da stekne bogatstvo. Sa svojim ekonomskim statusom taj sloj se približio, pa čak u pojedinim slučajevima i izjednačio sa vrhom piramide bosanskog društva koje se ponosi svojim aristokratskim porijeklom i plemenitom baštinom. Predstavnici tog sloja nosili su razna dostojanstva i titule koje su bile svojstvene vlasteli. Tako ih možemo naći među poslanicima, provestijarima, gradskim knezovima, pa i plemenitim i "poštenim" vitezovima.

Vremenom se u pojedinim familijama stvorila trgovačka tradicija, pa se ovom djelatnošću bavi više članova iste porodice, a raznih generacija. Bosanski trgovci u XV stoljeću s punim pravom nose naziv "mercator", koji ponekad stoji uz njihovo ime u dubrovačkim vrelima. To su, naravno, bili ljudi koji su po obimu poslova i poslovnim običajima potpuno odgovarali dubrovačkom pojmu trgovca. Kod njih, u prvoj polovini XV stoljeća ima dosta srebrenog posuđa, nakita, ako i sirovog srebra u privatnom vlasništvu.

Međutim, brojni primjeri pokazuju da je diferencijacija stanovništva u ekonomskom i socijalnom pogledu zahvatila i ovaj sloj društva. Pored raslojavanja koje je karakteristično za vlastelu i vlasteličiće, jasno je uočljiva razlika

i među građanskim staležom. Jedan broj Bosanaca se uspio obogatiti, ali je daleko veći broj onih koji su u nelojalnoj konkurenciji sa viđenijim građanima izgubili i ono malo kapitala što su imali. U bosanskim srednjovjekovnim urbanim naseljima moglo se naći najviše pripadnika sitnih i siromašnih slojeva društva.

Razlika se među gradskim svijetom onodobne Bosne ogledala i u obrazovanju, ukusu i potrebama svakodnevnog života, kratko rečeno, u načinu življenja. Jedan broj ih je spavao u krevetima, odvajajući se od običaja ostalog stanovništva da spava na zemlji. Ipak, civilizacijski pomak.

Bosanski grad je, kao i onovremeni evropski gradovi, u centru imao trg kao središte poslovnog i javnog života, okružen radnjama i kućama trgovaca i zanatlija. Gradska naselja su zadobila, počev od saskih prava, neke elemente samouprave.

I crkva je bila smještena u središtu naselja. Postojala su i svratišta za putnike, gostionice, carinarnice i leprozoriji kao skloništa za gubavce pri franjevačkim samostanima. Stambene zgrade su bile većinom od drveta, a crkve od kamena.

Međutim, teško je govoriti o gustini stanovništva, što domaćeg, što stranog. Vrlo je vjerovatno da su Fojnica, Kreševo, Visoko, Zvornik, Foča, možda čak i Goražde, brojali preko 2.000 stanovnika. Rudarska naselja, osobito rudnici srebra, s obzirom na ljudstvo angažovano u rudarskoj proizvodnji, imalo je brojnije stanovništvo (Fojnica, Kreševo). U Srebrenici je bilo oko 700 kuća, odnosno 3.500 stanovnika. Komparacije radi, Novo Brdo, najveći rudnik Balkana, u vrijeme svog najvećeg napretka, brojalo je oko 10.000 stanovnika.

U bosanskom srednjovjekovnom gradu materijalni život je bio izraženiji nego duhovni. Želja za luksuzom se počela ogledati u boljem načinu odijevanja, upotrebi od srebra izrađenog posuđa, nakita itd. Sve je to omogućavao nagomilani novac domaćeg i stranog porijekla. A on se na tlu Bosne u srebru kuje počev od bana Stjepana II Kotromanića, istina sa dužim prekidima, nakon smrti kralja Tvrtka I 1391. godine, sve do pada bosanske države.

U Bosni je, inače, svaki novac bio u slobodnom opticaju. U svojim poveljama Mlečanima bosanski vladari, u nekoliko navrata, ističu da će mletački novac, kao i Dubrovačke Republike, kolati slobodno po kraljevstvu bosanskom.

Što se duhovnog života tiče, počela se širiti pismenost i veći nivo zabave sa muzičarima i glumcima. Pored ostalih umjetnosti i muzička je, paralelno i

u svjetovnom i u duhovnom vidu, ispunjavala život srednjovjekovne Bosne. Muzičari nisu zabavljali samo vlastelu. Oni se sreću i u bosanskim gradovima XV stoljeća, gdje se rađalo jedno novo, građansko društvo od stranaca Dubrovčana i Nijemaca – Sasa, te domaćih ljudi. Obogaćeno kroz rudarstvo, trgovinu i zanatstvo, građanstvo je osjećalo potrebu za razvijenijim oblikom zabave nego dotadašnjim: lov, mejdani i gozbe. U znamenitom gradu Srebrenici pominje se Radivoj Grubačević, glumac i fluraš u vremenu od 1431.-1435. godine. Pominje se i neki Vukosav Kuković, svirač (piffarus – fluraš), koji je 1446. godine bio opljačkan u Breznici kod Pive. Međutim, muzičari u gradovima su manje poznati, jer nisu bili stalno okupljeni kao artisti kralja i velmoža. Novija istraživanja nalaze i glumce van dvorsko-zamkovnog ambijenta među građanskim slojem.

Kako se Bosna kroz teritorijalno širenje i privredni razvitak povezala sa vanjskim svijetom, tako su i njena materijalna i duhovna kultura bile prožete raznim utjecajima sa Istoka i mnogo više sa Zapada. Normalno, postojala je i bosanska osobitost. Gotički utjecaj se ogledao kroz način odijevanja, prstenje, skulpturu i katoličku crkvenu arhitekturu, a istočni, pravoslavni, u građenju crkava raške i moravske škole, te turski, i prije pada Bosne, u raznim vrstama oružja, tkanina i odjeće. Bosanska specifičnost se očituje u izradi pojedinih dijelova odjeće, srebrenih predmeta i nekih oružja. Iako je duhovna kultura, kao i materijalna, bila pod uplivom raznih međuutjecaja, ta sfera je, ipak, teže uočljiva.

LITERATURA

- Ćirković S. 1964. *Istorija srednjovekovne Bosne*. Beograd:
- Ćorović V. 1940. *Historija Bosne. Prva knjiga*. Beograd:
- Dinić J. M. 1955. *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni I*. Posebna izdanja SAN. Beograd:
- Jiriček K. 19959. *Trgovački putevi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku*. Zbornik Konstantina Jirečeka I. Posebna Izdanja SAN. Beograd: 205-303.
- Kovačević D. 1961. *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*. Naučno društvo Bosne i Hercegovine. Djela. Knjiga XVIII. Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka. Knjiga 13. Sarajevo:
- Kovačević-Kojić D. 1987. *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*. Sarajevo:
- Kovačević-Kojić D. 1987. "Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države.

Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine I. Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države. ANUBiH. Posebna izdanja. Knjiga LXXIX. Odjeljenje društvenih nauka. Knjiga 17. Sarajevo: 89-190.

- Nilević B. 1995. "O srednjovjekovnom bosanskom dinaru – prilog biografiji bosanskog novca". *Bosanska vila br. 1. god. II.* List za nauku, kulturu i društvena pitanja. Sarajevo: SPKD "Prosvjeta". 10-12.
- Živković P. 1986. *Ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u XIV i XV st.* Tuzla:

SUMMARY

ON A MEDIEVAL BOSNIAN CITIZEN

In the medieval Bosnia there was a strong urbanizing process which could be proved by the existence of cities which were different in economic and social aspects from villages and feudal fortresses. It was a type of a city (miner's settlements, settlements planned as a support of feudal fortresses), the development of which started relatively late (in the first half of the fourteenth century reaching the top in the fifteenth century) comparing to cities in European and some South-Slavic countries, but it progressed very fastly. In the first half of the fifteenth century in Bosnian country there were some seventy squares which had the size of the towns in the Balkans and Europe of that time. Their development was a challenge for merchants from Dubrovnik and other towns who came to Bosnia and rushed the development of the mentioned trade branches.

Merchants appeared on the historical stage and gradually did some civilization shifts of the raw Bosnian society. The Bosnians learned fast. In mining they replaced the German miners, from the citizens of Dubrovnik they learned modern trade forms and instruments (drafts, trade companies, procurator) and better handicraft techniques. According to the sources there were 34 sorts of handicraft performed in Bosnia and Dubrovnik. Dubrovnik was to the medieval Bosnia everything, window into the world, Petrograd.

Key words: medieval bosnian citizen, merchants from Dubrovnik, medieval Bosnia, miner's settlements, fifteenth century

(Translated by Jasminka Banjac)